

УДК 911:001.89(477)

doi: 10.15407/ugz2015.04.031

С.М. Шевчук*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка***КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ ІЗ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ (1936 – 2012 рр.)**

Мета публікації - висвітлити результати проведеного кількісно-структурного та наукометричного аналізу дисертаційних досліджень із суспільної географії (понад 600), захищених упродовж 1936–2012 років. Окреслено особливості підготовки наукових кадрів у цій галузі. Основний зміст дослідження присвячено кількісному аналізу захищених дисертаційних досліджень, оцінці їх динаміки в ХХ – на початку ХХІ ст. та виділенню відповідних етапів. Аналіз проблематики дисертаційних досліджень проведено, з одного боку, у контексті основних галузей суспільно-географічної науки, а з іншого, – крізь призму паспорту спеціальності 11.00.02 «економічна та соціальна географія». Вивчення дисертаційного фонду української суспільної географії дозволило також простежити два аспекти його територіальних особливостей: за місцем підготовки дисертацій та за територіальними межами об'єкта дослідження. Таке комплексне дослідження проведено вперше.

Ключові слова: українська суспільна географія; наукова школа; дисертація.

S.M. Shevchuk*V.H. Korolenko Poltava National Pedagogical University***COMPLEX ANALYSIS OF DISSERTATIONS ON HUMAN GEOGRAPHY IN UKRAINE (1936 – 2012)**

The purpose of publishing - to highlight the results of the quantitative and structural analysis of scientometric social geography dissertations research (more than 600), presented during 1936 - 2012. The peculiarities of academic personnel training in this field has been described. The main content of the research is devoted to quantitative analysis of the presented dissertations, assessment of their dynamics in the XX – beginning of the XXI century and highlighting certain stages. Analysis of dissertation research problems conducted on the one hand, in the context of the main areas of socio-geography, on the other - in the light of the specialty 11.00.02 "economic and social geography" passport. Study of the Ukrainian Dissertation Fund on social geography also allowed to trace two aspects of its territorial peculiarities: by the place of preparation and by regional borders of the research object. Such comprehensive study has been conducted for the first time.

Keywords: Ukrainian social geography; scientific school; dissertation.

Вступ

Поступ суспільно-географічної науки, як і будь-якої іншої, значною мірою реалізовується в процесі дисертаційних досліджень. Тому знання результатів дисертаційних досліджень у сфері суспільної географії є одним із напрямів пізнання її історії.

Проведений нами аналіз понад 600 дисертаційних досліджень (77 – докторських і 542 – кандидатських), захищених з проблем суспільної географії у ХХ – на початку ХХІ ст., істотно розширює уявлення про межі її об'єктної й предметної сфери. Разом з тим, аналіз дисертацій дає змогу об'єктивніше оцінити внесок конкретних наукових шкіл у науку, повніше з'ясувати сучасний стан, напрями розвитку, ступінь розробки методології, теорії та методики науки. Такий аналіз забезпечує можливість представити суспільну географію не лише через монографії, підручники чи навчальні посібники, а ознайомитися з еволюцією наукового знання упродовж тривалого часу та простежити науково-методичні підходи в науці, репрезентовані різними науковими школами.

Стан вивчення проблеми, завдання та джерельна база дослідження

В історії української суспільної географії були лише окремі спроби аналізу її дисертаційного

фонду. Зокрема, окрему публікацію, присвячену цьому питанню, було вміщено в «Українському географічному журналі» [3]. У колективному дослідженні «Географічна наука в Національній академії наук України» [1], здійсненому в Інституті географії НАН України, проаналізовано тематику дисертаційних досліджень, виконаних за спеціальністю «економічна та соціальна географія» з 1978 по 2008 роки.

Спроби висвітлити науковий потенціал української суспільної географії крізь призму тематики дисертаційних досліджень, виконаних та захищених також упродовж 1990-х років, представлено у праці С. Пугача [12].

Наше дослідження є фактично першим, достатньо повним, всебічним аналізом дисертаційних досліджень, виконаних в Україні упродовж ХХ – початку ХХІ століття. Для аналізу використано матеріали дисертаційних робіт (власне дисертації, автореферати, архівні матеріали по захисту дисертацій) з наукових спеціальностей суспільної географії у різних варіантах її існування: «економічна географія», «економічна географія СРСР», «економічна географія зарубіжних країн», «економічна та соціальна географія». При цьому розглянуто дисертації, виконані українськими вченими на території України чи поза її межами, а також іно-

земними здобувачами під керівництвом українських учених.

Враховуючи особливості підготовки наукових кадрів в Україні, а також той факт, що в 1940-х – на початку 1950-х років за результатами захистів дисертацій зі спеціальності «економічна географія» присуджували також науковий ступінь в галузі економічних наук, дослідження охопило тематику всіх захищених дисертаційних робіт не лише у площині географічних наук, а й економічних.

Разом з тим, ряд відомих українських суспільних географів і навіть її лідерів другої половини ХХ ст., захищаючи дисертації з суспільно-географічної тематики, здобували науковий ступінь у сфері економічних наук. Отже, ми включили до огляду також докторів економічних наук, зокрема тих, які були або кандидатами географічних наук, або тема їх дисертації лежала у площині суспільної географії, або ж вони створили власні економіко-географічні (суспільно-географічні) школи.

Джерельну базу дослідження склали матеріали архівних особових справ здобувачів наукових ступенів 1930 – 1960-х років (Інститут архівознавства НАН України – фонд 360, Державний архів міста Києва – фонд 1246) та автореферати дисертацій починаючи з 1948 р. (перші автореферати з економічної географії в УРСР були видрукувані у 1949 р. – О. Томчук «Полтавська область: економіко-географічна характеристика», М. Русаков «Дрогобицька область УРСР: досвід економіко-географічної характеристики», І. Кугукало «Рівненська область УРСР (економіко-географічна характеристика)», Л. Корецький «Волинська область УРСР: економіко-географічна характеристика»), основний масив яких зберігається у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського та бібліотеці Інституту географії НАН України.

Ці джерела відображають такі відомості: тема, місце підготовки дисертації, науковий керівник (консультант), основні результати дослідження. Перегляд кожного джерела підлягав детальному розгляду на предмет встановлення напряму суспільно-географічної науки та здобутків дисертантів. Принагідно варто зауважити, що ряд авторефератів дисертацій 1950-х років не містить інформації про наукових керівників здобувачів наукових ступенів, тому цю інформацію отримано в архівах з матеріалів атестаційних справ.

Загалом у процесі виконання цього дослідження нами було проаналізовано понад 600 дисертацій чи їх авторефератів, які були підготовлені у межах предметної сфери суспільної географії в Україні у ХХ – на початку ХХІ століття. Через окремі об'єктивні причини (відсутність відомостей у НБУ імені В.І. Вернадського, Російській державній бібліотеці, Науковій бібліотеці імені М. Максимовича, Бібліотеці Інституту географії НАН України чи архівних установах) ми припускаємо, що окремі

дисертаційні дослідження могли лишитися поза нашою увагою, однак їх кількість не може перевищувати 5 % від загального масиву опрацьованих матеріалів.

Мета цього дослідження – здійснити кількісно-структурний аналіз значного масиву дисертаційних досліджень із різних аспектів суспільної географії, сформованого в Україні упродовж досить тривалого часу, для визначення тенденцій розвитку цієї науки на окремих етапах, сучасного її стану та перспектив розвитку нових напрямів.

Виклад основного матеріалу

Виходячи з досить тривалих хронологічних меж нашого дослідження, варто врахувати часті зміни, які відбувалися у сфері підготовки наукових кадрів в Україні. Коротко проаналізуємо окремі з них, які мали особливий вплив на підготовку наукових кадрів у сфері суспільної географії.

Починаючи з кінця ХІХ – початку ХХ ст. здобувачі отримували наукові ступені на підставі захисту дисертації за європейським зразком – науковий ступінь доктора філософії у галузі географії (перший доктор географії в Україні – Г. Величко, 1893). Ця система функціонувала як у Російській, так і в Австро-Угорській імперіях. У перші десятиріччя минулого століття наукові ступені у галузі географії чи суміжних наук здобули В. Баб'як, В. Буцура, К. Воблий, В. Геринович, М. Дмитрієв, М. Дольницький, К. Дубняк, М. Іванчук, О. Івановський, Г. Кривченко, В. Кубійович, В. Огоновський, Ю. Полянський, С. Рудницький, В. Садовський, М. Самбікін, А. Синявський, О. Степанів, П. Тутковський та інші.

Починаючи з 1920-х років сформувалася нова система державної централізованої підготовки та атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. Ще в 1918 р. у РСФРС було відмінено всі наукові ступені та учені звання, а натомість було введено два звання – професора і викладача. Положення Раднаркому СРСР від 1925 р. затвердило інструкцію про порядок підготовки наукових працівників при НДІ та ВНЗ, офіційно ввівши поняття «аспірантура». Введення наукових ступенів і учених звань не за посадою, а на підставі обов'язкового захисту дисертації чи підтвердження кваліфікації було запроваджено в СРСР у 1932 р., а в 1933 р. створено Вищу атестаційну комісію СРСР. Постанова уряду від 1934 р. затвердила два наукові ступені – кандидата та доктора наук, здобуття яких передбачалося за результатами захисту дисертації, порядок якого визначався постановою 1938 року. Перший радянський перелік наукових спеціальностей, за яким проводився захист дисертацій, було затверджено у 1939 році. У ньому ще не було виокремлено економічну географію як окрему наукову спеціальність.

Разом з тим, від 1934 і до початку 1960-х років у СРСР зберігалася практика присвоєння наукових

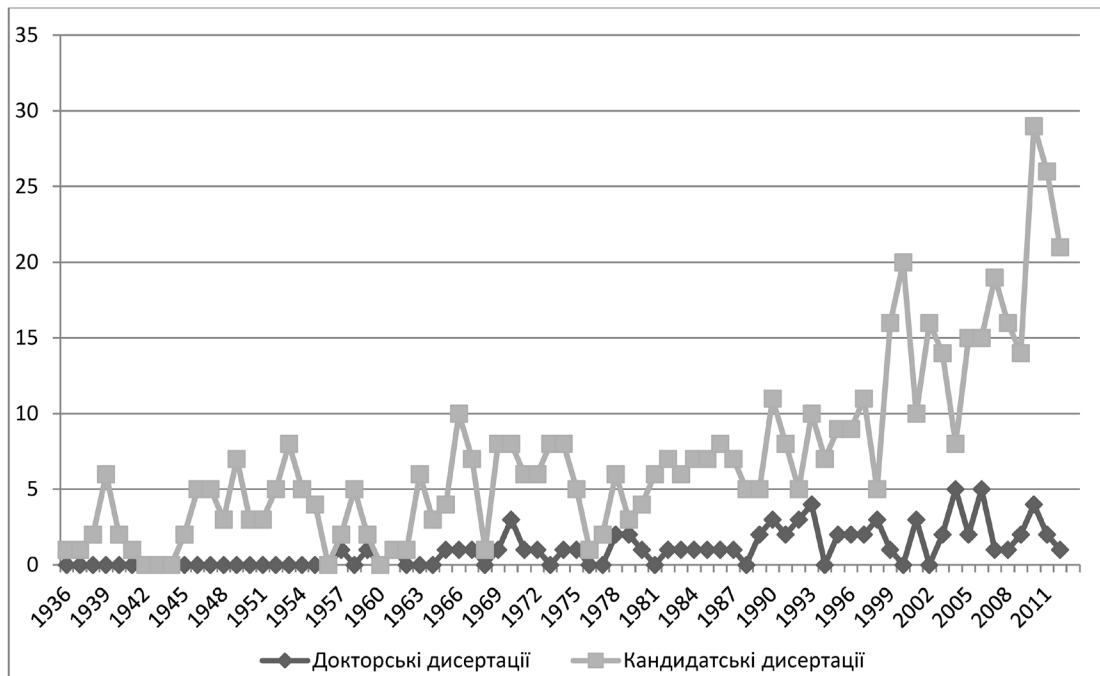

Рисунок 1. Динаміка захистів дисертацій (1936 – 2012 рр.)

ступенів за т.зв. «особливі заслуги перед наукою» без захисту дисертацій. Постанова Ради Міністрів СРСР 1948 р. «Про підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів через аспірантуру» визначала обов'язковий друк автореферату дисертації перед її захистом. У 1950-х рр. було врегульовано перелік наукових спеціальностей, за якими присуджувалися наукові ступені. Згідно цього переліку економічної географії до 1970 р. був присвоєний шифр 691 «економічна географія СРСР». Урядові постанови 1977, 1984 та 1988 років також регламентували номенклатуру наукових спеціальностей, за ними економічну географію було введено під сучасним шифром 11.00.02 під назвою «економічна географія СРСР» та 11.00.03 «економічна географія зарубіжних країн».

Початок 1990-х років ознаменувався формуванням української національної системи підготовки наукових кадрів, що характеризувалася збереженням радянської моделі, закріпивши таку модель офіційно Постановою КМ України від 1999 року «Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів», і лише новий Закон України «Про вищу освіту» 2014 року передбачив упровадження європейської моделі, з двома рівнями наукових ступенів – доктора філософії та доктора наук.

Тривалий час захист дисертацій відбувався на засіданнях учених рад відповідних факультетів ВНЗ УРСР. Таке право було надано ученій раді географічного факультету Київського державного університету. Спеціалізовані ради по захисту дисертацій з економічної географії в УРСР з'явилися у 1960-х роках, перша докторська рада почала

працювати у 1978 р. у Відділенні географії Інституту геофізики АН УРСР під керівництвом акад. М.М. Паламарчука. На сьогодні в Україні приймати до захисту дисертації за спеціальністю 11.00.02 докторського рівня мають право спеціалізовані учені ради Інституту географії НАН України, Київського, Львівського та Одеського університетів, а кандидатського – крім названих, також ради Харківського та Чернівецького університетів.

Сучасна формула спеціальності «економічна та соціальна географія» забезпечує розробку наукових засад територіальної організації суспільства, дослідження територіального та комплексно-пропорційного аспектів розвитку продуктивних сил. Це передбачає вивчення процесу взаємодії суспільства з природою; розміщення виробництва; розселення населення; а також організації території з урахуванням природних, соціальних, економічних і екологічних чинників; прогнозування розвитку окремих регіонів.

Динаміку захистів дисертаційних досліджень з суспільної географії показано на рис 1 і в табл. 1.

Перші кандидатські дисертації, у назві й змісті яких було проведено суспільно-географічні дослідження (власне це були дослідження з економічної географії), з'явилися у другій половині 1930-х років. Першою кандидатською дисертацією у галузі економічної географії було дослідження О.Т. Діброви на тему «Комплексне вивчення Бессарабії» (1936). Він же став у 1957 р. і першим серед економіко-географів доктором географічних наук, захистивши роботу (у вигляді навчального посібника) «Економічна географія Української РСР».

Таблиця 1. Кількість захищених дисертацій по періодах (1936 – 2012 рр.)

Кількість дисертацій	Періоди, роки		
	1936 – 1956	1957 - 1991	1992 - 2012
Докторські	-	32	45
Кандидатські	63	184	295
Загальний масив	63	216	340

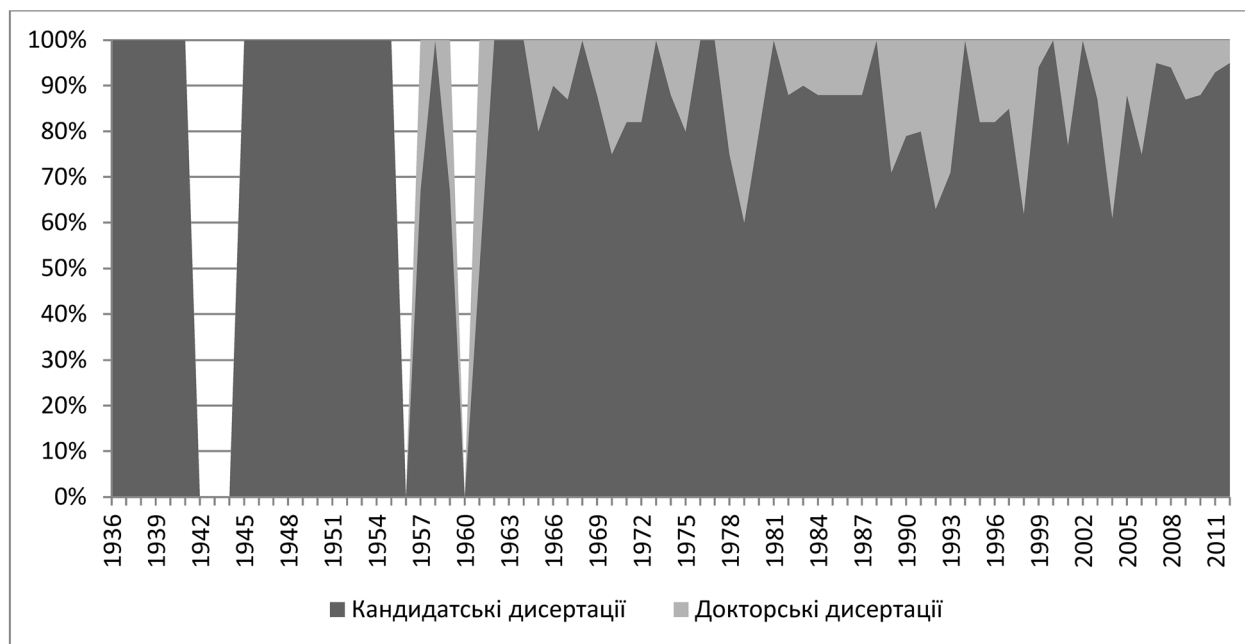

Рисунок 2. Динаміка структури дисертацій за науковими ступенями (1936 – 2012 рр.)

У масиві захищених дисертаційних досліджень докторських було 77 (12 %), а співвідношення докторських і кандидатських дисертацій становило 1:7. За роки незалежності в Україні спостерігається тенденція збільшення кількості докторських дисертацій, що є свідченням, з одного боку, реалізації фундаментальних проблем суспільно-географічної науки, а з іншого, – розробки нових напрямів науки, які почали формуватися в нових соціально-економічних умовах (рис. 2).

Після появи в Україні перших докторів наук (О. Діброва – 1957, М. Паламарчук – 1959, Д. Богорад – 1961) уже з 1965 по 1972 роки спостерігається тенденція по захисту однієї докторської дисертації упродовж року (І. Мукомель, Н. Блажко, М. Шраг, А. Золовський, О. Вашенко, В. Оникієнко), і тільки у 1970 р. уперше відбулося три захисти – Ф. Заставний, М. Ігнатенко, Л. Корецький. Така само тенденція властива і для 1974 – 1989 років, коли у середньому щороку з'являлося по одному доктору наук: П. Волобой (1974), М. Пістун (1975), Я. Жупанський (1980), І. Горленко (1982), Л. Руденко (1983), А. Голіков (1984), Р. Язиніна (1985), В. Дергачов (1986), М. Голіков (1987), а в окремі роки відбувалося по два захисти (1978 – Ю. Пітюренко і О. Шаблій, 1979 – В. Поповкін і

О. Топчієв, 1989 – О. Паламарчук і В. Нудельман).

Зростання кількості захищених докторських дисертацій відбувалося починаючи з 1990 року (Р. Іванух, С. Писаренко, А. Степаненко), як видно з графіку лише у 1994 не було захищено жодної докторської дисертації, натомість у 1991 році – 2 (Д. Стеченко, О. Хомра), 1992 – 3 (Г. Балабанов, М. Крачило, В. Руденко), 1993 – 4 (П. Коваленко, Л. Мармуль, П. Масляк, М. Фащевський), 1995 – 2 (М. Мальський, В. Нагірна), 1996 – 2 (С. Іщук, В. Семенов), 1997 – 2 (П. Луцишин, Я. Олійник), 1998 – 3 (І. Дудник, А. Доценко, О. Заставецька), 1999 – 1 (М. Нікітіна).

Аналіз захищених докторських дисертацій на початку XXI ст. по роках показує, що найбільша їх кількість (по 5) спостерігалася у 2004 (О. Бейдик, В. Джаман, С. Лісовський, Л. Немець, І. Яковенко) та 2006 (Н. Коцан, В. Круль, К. Мезенцев, К. Немець, С. Сонько) роках. У 2010 р. було захищено 4 (М. Барановський, О. Гладкий, Р. Лозинський, І. Ровенчак), у 2001 р. – 3 (М. Багров, О. Краснопольський, Б. Яценко), по 2 дисертації – у 2003 (О. Любіцева, І. Смирнов), 2005 (М. Дністрянський, Л. Шевчук), 2009 (Ю. Палеха, П. Сухий) та 2011 (В. Смаль, М. Мальська) роках. Лише по одній докторській дисертації було захищено у 2007 (Г. Підгрушний),

Таблиця 2. Кількість дисертацій за галузями суспільної географії (1936 – 2012 рр.)

№	Наукові напрями	Дисертації, захищені упродовж 1935 – 2012 рр.					
		Докторські		Кандидатські		Разом	
		кількість	%	кількість	%	кількість	%
1	Теорія, методологія і методика суспільної географії	16	20	19	4	35	6
2	Географія природокористування	9	12	53	10	62	10
3	Географія населення та розселення	9	12	84	15	93	15
4	Географія галузей промисловості	8	10	85	15	93	15
5	Географія сільського господарства	9	12	64	12	73	12
6	Географія сфери послуг	2	3	55	10	57	9
7	Соціальна географія	8	10	70	13	78	13
8	Політична географія	1	1	22	4	23	4
9	Суспільно-географічне регіоназнавство	2	3	36	7	38	6
10	Управління розвитком регіону та регіональна політика	4	5	8	1	12	2
11	Суспільна географія зарубіжних країн та регіонів	2	3	22	4	24	4
12	Суспільно-географічна картографія	4	5	6	1	10	1
13	Історична суспільна географія	2	3	9	2	11	2
14	Історія суспільної географії	1	1	9	2	10	1

2008 (І. Гукалова) та 2012 (І. Воронін) роках.

Для кандидатських дисертацій, як видно з графіка, була характерна загальна тенденція до зростання кількості їх захистів, особливо у 1950 – 1960-х та 1990 – 2000 роках. Максимальна кількість кандидатських дисертацій, захищених у довоєнні роки, припала на 1939 рік – 6, у 1950-х роках – 8 (1953), 1960-х – 10 (1966), 1970-х – по 8 (1970, 1973, 1974), 1980-х – 8 (1986), 1990-х – 16 (1999), 2000-х – 20 (2000) та 29 у 2010 році.

Отже, спостерігається значна варіабельність обох кривих. Наприклад, у першій половині 1960-х, другій половині 1990-х років відбувалося їх зростання, а в перші роки незалежності – зменшення, що було характерним не лише для суспільно-географічних досліджень. Починаючи з 1996 р. спостерігається поступове збільшення кількості робіт. Разом з тим, поліноміальний ряд кількості дисертацій при невисокому коефіцієнті детермінації показує їх зростання впродовж усіх років.

Динаміка захищених дисертацій з проблем суспільної географії має прямий зв'язок з періодами розвитку наукових шкіл в українській суспільній географії. На основі аналізу динаміки дисертаційних досліджень з проблем суспільної географії є підстави виділити чотири періоди:

I період (1893 – 1935) – від захисту першої дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі географії;

II період (1936 – 1956) – від захисту першої кандидатської дисертації;

III період (1957 – 1991) – від захисту першої

докторської дисертації.

IV період (з 1992 року) – сучасний етап.

Групування кількісних даних по періодах показує зростання кількості захищених дисертацій упродовж усього періоду дослідження (табл. 1), в окремі роки їх зменшення найчастіше було спричинено загальними умовами розвитку науки. Аналіз розподілу захищених дисертацій по окремих роках показав: якщо не враховувати роки війни, то лише у 1956 та 1960 роках не було захищено жодної дисертації. Упродовж першого періоду найбільшу кількість дисертаційних досліджень було захищено у 1953 р. – 8; у другому періоді – в 1990 р. – 14, а у третьому – 33 у 2010 році.

У загальному масиві дисертацій суспільно-географічної тематики (11.00.02 – економічної та соціальної географії) з проблем економічної географії було 63 %, а соціальної географії – 37% досліджень, однак упродовж першого та другого етапів ця диспропорція була значно більшою. На рис. 3 представлено структуру дисертацій за цими галузями науки, що свідчить про переважання кількості дисертаційних досліджень з географії галузей господарства та географії населення, які разом склали 54 % від їх загальної кількості. Найменшу кількість дисертацій (1 %) було підготовлено та захищено з проблем територіальної організації ринкового господарства.

Загальну кількісну характеристику захищених дисертацій із суспільної географії нами виокремлено в межах 14 наукових напрямів, які представлені у таблиці 2.

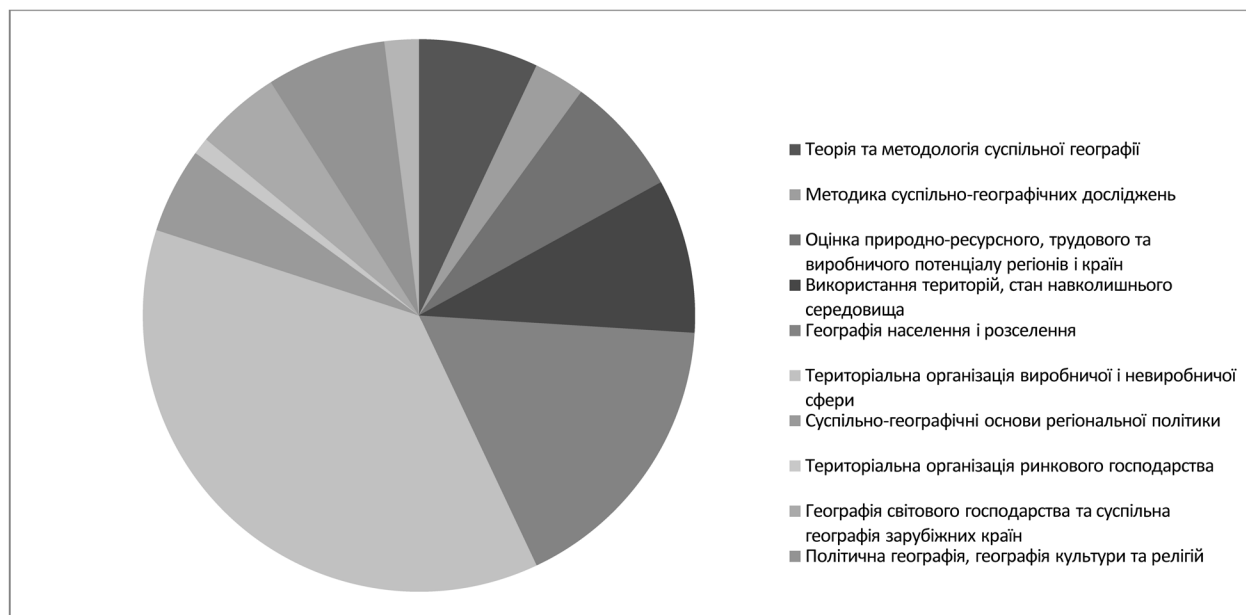

Рисунок 3. Структура дисертаційних досліджень за напрямками паспорту спеціальності 11.00.02.

Таблиця 3. Кількість дисертацій за місцем їх підготовки (1936 – 2012 рр.)

Науковий центр	Академічні установи		Вищі навчальні заклади	
	Докторські	Кандидатські	Докторські	Кандидатські
Київ	27	103	19	160
Львів	3	9	6	57
Сімферополь	-	-	3	44
Чернівці	-	-	3	39
Одеса	-	-	3	27
Харків	-	-	-	35
Тернопіль	-	-	-	22
Луцьк	-	-	-	7
Полтава	-	-	-	6
Мелітополь	-	-	-	5
Дніпропетровськ	-	-	-	3
Херсон	-	-	-	1
Наукові центри інших держав	7	6	6	18
Разом	37	118	40	424

Динаміка захисту дисертацій з суспільної географії дозволяє порівняти особливості розвитку різних напрямів суспільно-географічної науки між собою, а також виокремити тенденції у динаміці досліджень в межах кожного з напрямів. У сучасному паспорті спеціальності 11.00.02 «економічна та соціальна географія» представлено 11 напрямів наукових досліджень. Близько 12 % досліджень відносилось до декількох напрямів досліджень,

зокрема це було характерно для докторських досліджень, коли у роботі розроблялися теоретико-методологічні засади конкретного напрямку науки.

Істотні відмінності по захищених дисертаціях спостерігаються між окремими напрямками, наприклад географією населення і географією галузей господарства, з яких було захищено по 93 дисертації (що складає по 15 % з кожного напрямку) та суспільно-географічною картографією й історією

Таблиця 4. Кількість дисертацій за територіальними межами теми дослідження (1936 – 2012 рр.)

Територіальні межі дослідження	Докторські	Кандидатські	Разом
Зарубіжні країни та їх групи	6	29	35
Окремі регіони зарубіжних країн	-	20	20
Україна загалом	32	79	111
Окремі регіони України, економічні райони	6	110	116
АР Крим	1	27	28
Вінницька область	-	11	11
Волинська область	1	14	15
Дніпропетровська область	-	7	7
Донецька область	-	3	3
Житомирська область	-	6	6
Закарпатська область	-	5	5
Запорізька область	-	12	12
Івано-Франківська область	-	7	7
Київська область	-	14	14
Кіровоградська область	-	5	5
Луганська область	-	9	9
Львівська область	-	24	24
Миколаївська область	-	1	1
Одеська область	-	7	7
Полтавська область	-	12	12
Рівненська область	-	4	4
Сумська область	-	4	4
Тернопільська область	-	22	22
Харківська область	-	16	16
Херсонська область	-	4	4
Хмельницька область	-	11	11
Черкаська область	-	6	6
Чернівецька область	-	14	14
Чернігівська область	-	11	11
Окремі міста України	-	18	18
Адміністративні райони України	-	4	4
Теми дисертацій, у яких не визначено територіальні межі дослідження	31	26	57
Разом	77	542	619

суспільно-географічної науки, з яких захищено всього по 10 дисертацій – відповідно по 1 % від їх загального масиву. Досить значними є ці розбіжності у межах докторських дисертацій (найбільше з проблем теорії, методології та методики – 16, або 20 %, а найменше – з політичної географії та історії розвитку суспільно-географічної науки – по

1 дисертації, що складає по 1 % від їх загальної кількості).

Простежено два аспекти територіальних особливостей: за місцем підготовки, зокрема місцем роботи наукового керівника (консультанта) (табл. 3) та за територіальними межами об'єкту дисертаційних досліджень (табл.4).

Із таблиці видно, що дослідження у галузі суспільної географії виконані в основному в наукових центрах України, де сформувалися найбільш потужні регіональні наукові школи – Києві, Львові, Сімферополі, Чернівцях, Одесі та Харкові.

Наукова школа в географії – це творчий колектив учених, об'єднаних підходами до розв'язання проблем, стилю теоретичної роботи, стратегій організації професійного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації [17]. Метою і водночас критерієм функціонування наукових шкіл у будь-якій галузі наукового пізнання є підготовка компетентних науково-педагогічних кадрів як для вищої школи так і для науково-дослідних установ. Найбільша персональна наукова школа була сформована у структурі НАН України (школа географічних основ вдосконалення територіальної організації суспільства та комплексоутворення в матеріальному виробництві; фундатор – акад. М.М. Паламарчук [18] та ін.).

Питання історії української суспільної географії висвітлено у роботах [2, 4, 6, 11, 13] та ряді інших, разом з тим, не здійснено детального аналізу феномену наукових шкіл, а доробок дослідників історії української суспільної географії обмежується окремими аспектами їх становлення чи розвитку. Проблеми вивчення наукових шкіл в українській суспільній географії були окреслені під час XI з'їзду Українського географічного товариства [15], а спроби теоретичного обґрунтування сутності наукових шкіл в українській суспільній географії та особливості їх функціонування здійснено у роботах [5, 7, 8, 9, 10, 14, 16, 18].

Суспільно-географічні процеси і явища в межах окремих регіонів світу, зарубіжних країн чи їх територій репрезентують 55 дисертаційних досліджень (6 докторських і 49 кандидатських), що складає 9% від їх загальної кількості. Україна загалом як об'єкт дослідження відображена у 111 дослідженнях, 4 області – 258 дисертаціях (42% від їх загальної кількості). Спостерігається досить значна диспропорція між окремими регіонами; найчастіше об'єктом суспільно-географічного аналізу були: АР Крим (28 дисертаційних досліджень), серед областей – Львівська (24) і Тернопіль-

ська (22); групу областей з показниками вище від середнього складають Харківська (16), Волинська (15), Київська та Чернівецька (по 14), а найменше досліджені Черкаська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Херсонська і Донецька області, лише 1 дисертаційна робота була присвячена території Миколаївської області.

Висновки

Аналіз динаміки дисертаційних досліджень є важливим чинником характеристики розвитку української суспільної географії. Знання динаміки дисертаційних досліджень дозволяє визначити тенденції розвитку суспільної географії, виявити фактори, які сприяли чи, навпаки, перешкоджали нарощуванню суспільно-географічного знання.

Оцінка динаміки захищених дисертацій з проблем суспільної географії дає можливість більш глибоко й об'єктивно охарактеризувати сучасний стан суспільно-географічної науки, а найголовніше – забезпечити розробку прогнозу її розвитку в найближчі роки.

На різних географічних форумах і зібраннях неодноразово висловлювалися думки щодо створення єдиного координаційного центру для узгодження тематики дисертаційних досліджень (як це відбувається у інших науках) з метою уникнення дублювання однакових предметів дослідження на прикладі різних територіальних об'єктів, а найголовніше – для спрямування зусиль здобувачів наукових ступенів на опрацювання найактуальніших тем з урахуванням потреб суспільства.

Аналіз дисертаційного фонду показав, що суспільна географія має потужний науковий потенціал, у процесі виконання дисертаційних досліджень розв'язуються актуальні проблеми територіальної організації суспільства на засадах сталого (збалансованого) розвитку, що зумовлює необхідність збереження окремої наукової спеціальності «економічна та соціальна» (суспільна географія) в межах єдиної географії.

Історія української суспільної географії у ХХ – на початку ХХІ століття характеризується загальною динамікою збільшення кількості дисертаційних досліджень як загалом, так і в межах кожного наукового напрямку, що потребує подальших досліджень.

References [Література]

1. Rudenko L.H., Marynych O.M., Paliienko V.P. et al. (2009). *Geographical Sciences at the National Academy of Sciences of Ukraine*. Kyiv: Academperiodica. [in Ukrainian].
[Географічна наука в Національній академії наук України / Л.Г. Руденко, О.М. Маринич, В.П. Палієнко та ін. – К.: Академперіодика, 2009. – 252 с.]
2. Zhupanskyi Ya. I. (1997). *History of Geography in Ukraine: a textbook*. Lviv: Svit. [in Ukrainian].
[Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: навчальний посібник. – Львів: Світ, 1997. – 261 с.]
3. Nahirna V.P., Rudenko L.H. (2004). Dissertation research themes in line with contemporary social problems in Ukraine (specialties "Economic and Social Geography", "Geographical cartography", 1992 - 2002). *Ukrainian Geographical Journal*, 2, 60 – 74. [in

- Ukrainian].
[Нагірна В.П., Руденко Л.Г. Тематика дисертаційних досліджень в руслі сучасних суспільних проблем в Україні (спеціальності «економічна і соціальна географія», «географічна картографія», 1992 – 2002) // Укр. геогр. журн. – 2004. – № 2. – С. 60 – 74.]
4. Oliynyk Ya.B., Krasnopolska N.V. (2007). *Geographical science in Ukraine: formation and development*. Kyiv: Nika-Center. [in Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Краснополська Н.В. Географічна наука в Україні: становлення і розвиток. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 148 с.]
 5. Oliynyk Ya.B., Shevchuk S.M. (2010). Theoretical approaches to understanding the essence of scientific school essence in geography. *Geography and modernity*. Coll. sci works of M.P. Dragomanov National Pedagogical University, 24, 6 – 11. [in Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Теоретичні підходи до розуміння сутності наукової школи в географії // Географія та сучасність // Зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – 2010. – Вип. 24. – С. 6–11.]
 6. Oliynyk Ya.B., Shevchuk S.M. (2011). *Methodological fundamentals of social geography development in Ukraine in the XX century*: Textbook. Kyiv: BGL Obrii. [in Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Методологічні основи розвитку суспільної географії в Україні у XX столітті: Навчальний посібник. – К.: ВГЛ Обрії, 2011. – 168 с.]
 7. Oliynyk Ya.B., Shevchuk S.M. (2012). Methods of scientific schools study in the history of Ukrainian social geography. *Journal of economic and social geography*, 13 (2), 9 – 14. [in Ukrainian]
[Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Методи вивчення наукових шкіл в історії української суспільної географії // Часопис економічної та соціальної географії. – 2012. – Вип. 13 (2). – С. 9 – 14.]
 8. Oliynyk Ya.B., Shevchuk S.M. (2013). Methodological fundamentals historical scientific research in social geography (on the example of the scientific schools study). *Economic and social geography*. Sci papers coll., 2 (67), 3 – 12. [in Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Методологічні основи історико-наукових досліджень у суспільній географії (на прикладі вивчення наукових шкіл) // Економічна та соціальна географія. Наук. зб. – 2013. – Вип. 2 (67). – С. 3 – 12.]
 9. Oliynyk Ya.B., Shevchuk S.M. (2013). Scientific schools as a history of geography study object. *History of Ukrainian geography*. Ukrainian Journal, 27, 23 – 32. [in Ukrainian].
[Олійник Я.Б., Шевчук С.М. Наукові школи як об'єкт дослідження в історії географії // Історія української географії. Всеукраїнський часопис. – Тернопіль, 2013. – Вип. 27. – С. 23 – 32.]
 10. Pistun M.D. (2004). Background and reasons of Ukrainian economic and geographical schools formation in the 20-ies of XX century. *Ukrainian Geographical Journal*, 3, 68 – 74. [in Ukrainian].
[Пістун М.Д. Передумови та аргументи формування української економіко-географічної школи в 20-х роках XX століття // Укр. геогр. журн. – 2004. – № 3. – С. 68–74.]
 11. Pistun M.D. (2009). *The development of human geography in Ukraine in the XX – beginning of XXI century*. Kyiv: VC Kyiv National University. [in Ukrainian].
[Пістун М.Д. Розвиток суспільної географії в Україні у XX – на початку XXI сторіччя. – К.: ВЦ Київ. нац. ун-ту, 2009. – 112 с.]
 12. Pugach S. (2005). C. Approaches to Ukraine economic and social geography's structure of scientific potential evaluation. *History of Ukrainian geography*. Ukrainian Journal, 11, 80 – 84. [in Ukrainian].
[Пуґач С. Підходи до оцінки структури наукового потенціалу економічної і соціальної географії України // Історія української географії. Всеукраїнський часопис. – Тернопіль. – Вип. 11. – 2005. – С. 80 – 84.]
 13. Shablii O.I. (2001). *Social geography: theory, history, Ukrainian studio*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University VC. [in Ukrainian].
[Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2001. – 744 с.]
 14. Shablii O.I. (2004). *Lviv socio-geographical school (to 60th anniversary of the Ivan Franko Lviv National University economic and social geography department)*. Lviv: Ivan Franko Lviv National University VC. [in Ukrainian].
[Шаблій О.І. Львівська суспільно-географічна школа (до 60-річчя кафедри економічної і соціальної географії ЛНУ імені Івана Франка). – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 168 с.]
 15. Shevchuk S.M. (2012). Recent directions of scientific schools research in Ukrainian social geography. *Ukraine: geography of goals and opportunities*. Coll. of sci. papers, V. 3. Nizhyn. SP Lysenko MM. 405 - 409. [in Ukrainian].
[Шевчук С.М. Актуальні напрямки досліджень наукових шкіл в українській суспільній географії // Україна: географія цілей і можливостей. Зб. наук. праць. – Ніжин: ФОП «Лисенко М.М.», 2012. – Т. III. – С. 405 – 409.]
 16. Shevchuk S.M. (2012). Scientific schools study in Ukrainian social geography: problem setting. *History of Ukrainian geography*. Ukrainian Journal, 25, 19 – 22. [in Ukrainian].
[Шевчук С.М. Вивчення наукових шкіл в українській суспільній географії: постановка проблеми // Історія української географії. Всеукраїнський часопис. – Тернопіль, 2012. – Вип. 25. – С. 19 – 22.]
 17. Shevchuk S.M. (2013). *Scientific school of Ukrainian scientific research institute of geography and cartography*. Poltava: V.G. Korolenko PNP. [in Ukrainian].
[Шевчук С.М. Наукова школа Українського науково-дослідного інституту географії та картографії. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – 270 с.]
 18. Yaromenko O.V. (2007). *Socio-geographic research of the academician M.M. Palamarchuk scientific school*: Auth. thesis ... candidate of geogr. sci., 11.00.13; Ivan Franko Lviv National University. [in Ukrainian].
[Яроменко О.В. Суспільно-географічні дослідження наукової школи академіка М.М. Паламарчука: автореф. дис... канд. геогр. наук, 11.00.13; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2007. – 20 с.]